

Co je antropologie?

(Úvod)

antropologie

(z řečtiny: *άνθρωπος* [*anthrōpos*], „člověk“, *λόγος* [*logos*], „nauka, věda; myšlenka, intelektuální činnost; rozum; slovo, řeč; důvod; počet“ = „věda o člověku“)

interdisciplinární bio-socio-kulturní věda (stažený tvar termínu „biologická, sociální a kulturní“ antropologie) o biologické, sociální a kulturní existenci člověka a lidské společnosti; v obecnějším smyslu nauka hledající odpovědi na základní otázky lidského rodu: „*Odkud jsme? Jací jsme? Kam jdeme?*“

Antropologicky zaměřené spekulace a úvahy sahají hluboko do minulosti a vyznačovaly se nejrůznější historickou proměnlivostí, kulturní a intelektuální různorodostí. Těžiště antropologického myšlení se v průběhu dějin západní civilizace přesunulo z oblasti náboženství, teologie a filozofie do sféry specializovaných vědeckých disciplín přírodovědného, sociálního a kulturologického zaměření. Na přelomu dvacátého a jedenadvacátého století někteří zastánci tzv. postmodernismu zpochybnili tradiční paradigma modernity spočívající ve víře v pokrok a potenciál racionálního vědeckého výkladu světa (*scientia est potentia*). Tento obrat společně s důrazem na vedlejší negativní důsledky moderní civilizace (nedostatek energie, surovin, potravin, globální ekologická krize, přelidnění, bohatství a chudoba, války apod.) vedl na poli antropologie ke kritice tradičního antropocentrismu.

Otázku o původu člověka si lidstvo klade již po tisíce generací. Člověk sám sebe většinou chápal jako něco zvláštního, výlučného, neopakovatelného, odlišného od přírody a světa zvířat, ale na druhé straně z přírody vzešlého a navždy s ní spojeného. Hranice mezi lidmi a zvířaty byla v různých dobách vedena mnohdy velmi ostře, jindy zase poměrně nezřetelně. Odlišení člověka od ostatních živočichů však není tak obsáhlé a hluboké, jak se často tradovalo: některé živočišné druhy mají složité a obsahově bohaté komunikační systémy, nepodobné lidským, jiné používají nástroje, a dokonce je i vyrábějí, některé druhy žijí ve složitých hierarchicky uspořádaných společnostech a „vyučují“ mláďata různými inovacím prostřednictvím přenášené tradice. Žádný z živočišných druhů se však nevyrovnal člověku ve složitosti a rozmanitosti kognitivních procesů a behaviorálních strategií. Lidé využívají a přetvářejí přírodu, vyrábějí a používají nástroje a spotřebovávají produkty kvalitativně jinak než ostatní živočichové, způsobem, který překračuje schopnosti kteréhokoli jiného druhu. Lidé se nepřetržitě učí celý život a na základě symbolické komunikace vytvořili rozmanité společnosti a kultury. Lidský jazyk je tvárný, rychle a snadno vyjádří nepřeborné množství pojmů, emocí, akcí, idejí (na rozdíl od několika set symbolů, které se naučilo v laboratorním prostředí jen několik desítek goril, orangutanů a šimpanzů). I v chování jsou lidé dynamičtější, proměnlivější a bohatší. Lidská psychika se vzdálila pouhému bezprostřednímu nazírání skutečnosti: vznikl zvláštní svět člověka – svět myšlenek, fantazie, předjímání budoucnosti, plánování, uskutečňování představ, snů, idejí a boje za ně nebo proti nim – a dnes existuje i svět virtuální reality.

Lidé jsou vychovávaní v nejrozmanitějším společenském prostředí – lovecko-sběračským počínaje a vysoce technizovaným konče. Největší péči věnuje člověk svým potomkům v raném dětství (bez mateřské lásky a lidského kolektivu jen zřídka vzniknou plnohodnotné osobnosti). Posléze výchovu více či méně přebírají instituce (škola, stát). Usměrněná výchova připravuje novou generaci pro život ve společnosti tak, aby jako dospělá mohla přenášet a zmnožovat získané sociální normy a hodnoty. Evoluční proměny lidského druhu vyústily do stadia „nehotovosti“, a člověk proto může a musí konstruovat svůj život

v dědičně vymezených hranicích a vytvářet tak sebe sama v různých podobách. Tato „specializace na nesespecializaci“ člověku umožnila překonat „neměnný“ způsob života, který vedli jak jeho nejbližší, tak i vzdálení vysoce specializovaní příbuzní. Určité specializace existují: změna pohybu od kvadrupedie k bipedii; velký, složitý a mimořádně výkonný mozek; ruka schopná úchopu, s palcem v opozici proti ostatním prstům; osvojení si různých systémů řeči – jazyků (znakových i slovních). Tyto a další specializované struktury umožňují lidský způsob života: těžit materiál (látky), energii a informace z prostředí, aniž by byl člověk závislý pouze na potravních řetězcích přírody.

Základní tělesnou stavbou však člověk zůstal stále primátem, od některých z nich se dokonce jen liší málo. To, čím se od svých předků i současných primátů však výrazně odlišil, je lidské chování. Klíč k různým směrům evoluce chování je nutno hledat především v lidském mozku. Člověk je tvůrcem kultury (srovnej: *cultura versus natura*, kultura je vše, co není natura, tj. příroda před existencí člověka). V nejširším slova smyslu nazýváme kulturou vše, co člověk vytvořil a vymyslel. Kultura je tedy výlučně lidským výtvorem, i když má hluboké biologické kořeny; jejím základem jsou informace přenášené téměř výhradně symboly. Kultura v užším slova smyslu zahrnuje soubor pravidel nebo standardů, podmiňujících chování, jež spadá do rozsahu proměnlivosti chování členů dané společnosti „považovaného za vhodné a přijatelné“. Kultura představuje kvalitativně novou evoluci biosféry: umožňuje nabytí, uložení a výměnu informací v dané generaci včetně přenosu z generace na generaci a ovlivňuje jednání lidí uvnitř dané společnosti i vůči lidem jiné společnosti. Kultura se tak stala nejmocnějším nástrojem člověka; skrze ni těží energii, materiál a informace a zprostředkovává vztah v biosféře – kultura řídí a uskutečňuje ofenzivní adaptaci v biosféře. Symboly (myšlené, psané, malované, modelované, vyjádřené v hudbě nebo v gestech – mimika, gestika, pantomimika) dosáhly nejvyššího vyjádření v lidském jazyce. Symbolismus se pojí s ritualizací: pohřební zvyky, zasvěcovací obřady, sexuální chování a jiné rituály kodifikované kulturou a jejími nositeli. Všechny fyzické struktury a duševní projevy, které nás tvoří lidmi, jsou sice evolučně mladé, ale stojí na starobylých biologických základech. Člověk je bilaterálně souměrný (symetrie), jeho tělo má rozlišené dva konce – hlavový a ocasní (polarita) a stavba těla je odvozena od opakujících se stavebních jednotek (metamerie). Člověk se vyvíjel ze zvířecích forem, vzpřímoval se, začal chodit po dvou, mluvit, vyrábět nástroje a zásadním způsobem přetvářet přírodu. To je půdorys vymežující dějiny obecné (bio-socio-kulturní) antropologie.

Počátky antropologie

Vědecké počátky antropologie (a řady dalších příbuzných společenských a přírodních věd) sahají až do starověku a souvisí s onou dobou velkého přelomu, která nastala před pětadvaceti stoletími. Tehdy, v historickém údobí, které německý filozof Karl Jaspers označil za „osový věk“, se objevili na sprašových rovinách Číny Lao-c’ a Konfucius, pod horkým indickým sluncem Buddha, v nedohledných pásmech íránských horstev Zarathuštra, okolo Mrtvého moře starozákonní proroci a ve východním Středomoří řečtí představitelé milétské školy a později filozofové Sókratés a Platón. Tito mudrcové přinášeli změnu, nový pohled na člověka a jeho místo ve společnosti a přírodě. I když navazovali na mýty a opírali se o ně, začali vidět člověka, společnost a přírodu jinak, mnohem obecněji a abstraktněji, teoreticky. Vůli bohů nahradily logické principy aktivního jednání, sakrální vzory jednoznačně určující charakter každodenního lidského konání vystřídal všeobecné rady: „poznej sama sebe“ (Cheilón), „pečuj o vše“ (Periandros), „všeho s mírou“ (Solón), „všechno má svůj čas“ (Pittakos), „odplácej křivdu ctností“ (Lao-c’), „co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň ty jim“ (Konfucius). Platón definoval pojem „člověk“ (*anthrōpos*) takto: „Toto jméno *anthrōpos* znamená, že zatímco ostatní živí tvorové žádnou z věcí, které vidí, neprohlízejí, ani o ní neuvažují, ani ji nezkoumají, člověk jakmile něco uvidí, hned to také zkoumá (*anathrei*) a uvažuje o tom, co vi-

děl (*opópen*). Proto byl člověk jako jediný ze všech živočichů správně pojmenován *anthrópos*, zkoumající, co uviděl (*anathrón ha opópe*).“

V díle Platóna a jiných řeckých filozofů, stejně jako v díle Konfucia a dalších čínských filozofů tak byly položeny základy disciplíny, kterou dnes nazýváme filozofická antropologie.

Fyzická (biologická) antropologie

Formativní základy biologické (fyzické) antropologie a anatomie jsou obsaženy v pracích antických lékařů a přírodovědců, zejména Hippokrata z Kóu (kolem 460–kolem 375 př. n. l.), Hérofila (335–280 př. n. l.) a Galéna z Pergamu (asi 129–199), jejichž dílo až do novověku tvořilo základ medicínských věd. Hérofilos, působící v alexandrijském Múseiu, tehdejším středisku světové vzdělanosti, byl prvním lékařem, který za přítomnosti žáků a asistentů prováděl pitvy mrtvol. Údajně mu bylo dovoleno provádět vivisekci. Pitvy mu poskytly dostatek materiálu k úvahám o stavbě a fungování lidského těla a k vybudování základů vědecké anatomie a fyzické antropologie. Antičtí Řekové dále například soudili, že lidské myšlení, cítění a chování úzce souvisí s morfologií těla a jeho fyziologickými funkcemi. Předpokládali, že v lidském těle kolují čtyři hlavní šťávy: „červená krev“ – *sanguis*, „žlutá žluč“ – *cholé*, „bělavá tekutina“ – *flegma* a „černá žluč“, zřejmě „sražená krev“ – *melancholé*. Hippokratés soudil, že převaha jedné z nich a jejich vzájemný poměr určuje schopnosti a typ chování člověka. Převaha žluči předurčovala rychlé a prudké reakce cholerika, schopného častěji a silně vzplanout a bezprostředně se zaujmout pro věc i myšlenku. Převaha krve u sangviniků znamenala sice pomalejší, ale zato trvalejší reakce, hlubší zájema soustředění. Černá žluč byla příčinou nevýrazných pocitů a chabých reakcí melancholiků. Lidé s převahou bělavé tekutiny byli označováni jako flegmatici, reagující pomalu a někdy i povrchně. Toto členění jako nejhrubší klasifikaci typů lidské osobnosti používají antropologové a psychologové dodnes (viz člověk – psychosomatická typologie, člověk – typologie osobnosti). Hippokratés totiž pravdivě vystihl a správně popsal základní způsoby lidských reakcí, i když vycházel z mylných předpokladů o šťávách v lidském těle a o jejich fyziologických účincích. Hippokratova teorie je tak případem správného popisu pravdivého jevu, ovšem s chybně vystiženými příčinami.

Antičtí Řekové vytvořili i rudimentární základy antropologie v její celostní podobě interdisciplinární bio-socio-kulturní vědy, kterou dnes považujeme (jistěže na úrovni moderních teorií, metodologií a sofistických výzkumných metod a technik) za neadekvátnější koncepci. Z tohoto hlediska bývá pak jako „první antropolog“ označován řecký filozof a polyhistor Aristotelés ze Stageiry v Makedonii (384–322 př. n. l.). Aristotelovi je rovněž připisováno první užití termínu „anthropologie“ (v etickém spisu *Etika Nikomachova*), i když v poněkud jiném smyslu, než se objevoval později a než je používán dnes. Jeho mladší krajan Poseidónios z Apameie (asi 135–51 př. n. l.) si všiml i působení takových jevů, jako byla dějinná atmosféra, psychologie, konkrétní příčiny, které poznamenaly výsledky jednotlivých událostí. Důraz na komplexně pojaté faktory přírodního, společenského i psychického a psychologického směru bychom mohli považovat za předzvěst moderního antropologického přístupu. V době, kdy žil, došlo na více místech k velkým povstáním otroků. Poseidónios proto v hodnocení dějinných událostí své doby vycházel i z důsledků a změn, které přinesly tyto ekonomické a sociální konflikty. Vedle Aristotela bývá považován za jednoho z prvních antropologů, kteří stáli na počátku dnes moderní koncepce antropologie jako celostní (bio-socio-kulturní) vědy.

Obdobně si počínal o několik století později i latinský teolog, historik, kronikář a významný církevní hodnostář a politik vizigótského království Isidor ze Sevilly (kolem roku 560–636). Ve dvaceti svazcích spisu *Etymologiarum sive originum libri XX* (Etymologie čili počátky; česky: *Etymologie*, I–III, IV, V, VI–VII, IX, XII, XIII–XV, XVI, XVIII. Praha: Oikoymen, 1998–2004), které dokončil Braulion ze Zaragozy, jako první myslitel raného stře-

dověku shrnul encyklopedicky tehdejší vědění a prakticky tak založil tzv. biblickou antropologii, která se snažila vyložit etnickou, institucionální a duchovní rozmanitost lidstva na základě textů Písma a církevních autorit. Etymologii chápal jako nástroj odhalení počátku (*origo*) daného jevu nebo instituce. Nalezení prvotního bytí určitého národa (*prima origo*) je podle Isidora ze Sevilly mírou jeho vnitřní hodnoty. V učení Isidora ze Sevilly již nenáleželo výsadní postavení Římanům; partikularismus raného středověku se odrazil ve vyzdvižení role různorodých království (*regna*), jejichž prostřednictvím se ke slovu hlásily jednotlivé národy (*gentes*). Isidor ze Sevilly respektoval univerzální duchovní a právní odkaz Říma, ale Římány jako konkrétní etnikum degradoval pod úroveň Gótů. Jméno dal totiž Římanům historicky nahodilý *hérós epónimos*, zatímco Gótové odvozovali svůj rodokmen od biblického Mágoga (*Etymologiae*, 2,27). Isidor ze Sevilly byl oficiálně kanonizován v roce 1598 a Učitelem Církve prohlášen roku 1722; na začátku jedenadvacátého století byl navržen za patrona internetu. Vedle Isidora ze Sevilly jako tvůrce středověké vzdělanosti a zakladatele biblické antropologie proslul anglosaský mnich, historik a básník Beda Venerabilis (Ctihodný, 672/673–735). Již za svého života byl znám jako polyhistor a díky dvaceti čtyřem svazkům spisu *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (česky: *Církevní dějiny národa Anglů*. Praha: Argo, 2008) získal i titul „otec anglické historiografie“. (Dante Alighieri umístil Isidora ze Sevilly a Bedu Ctihodného v *Ráji* do společnosti nejvyšších učitelů Církve.)

Na počátku 2. tisíciletí shrnul znalosti řeckých a islámských přírodovědců, anatomů a lékařů o člověku perský lékař a filozof Avicenna (Abú Alí al Husain ben Abdaláh Ibn Síná, 980–1037). Jeho dílo *Al-Kánún fi t-tibb* (Kánon medicíny) se stalo vedle spisů Galénových nejdůležitějším pramenem středověku v oblasti medicíny, antropologie a dalších disciplín.

Latinská forma slova antropologie se objevuje až v 16. století – název „anthropologie“ měl ale i tehdy omezený význam: označoval pouze tělesnou stavbu člověka. Tento název použil ve své práci o anatomii a fyziologii *Antropologium de hominis dignitate, natura et proprietatibus, de elementis, partibus et membris humani corporis* (Antropologické pojednání o hodnotě člověka, jeho přirozenosti a vlastnostech a rovněž o elementech, ústrojích a údech lidského těla) německý lékař a filozof Magnus Hundt (1449–1519) v roce 1501. Za zakladatele srovnávací anatomie je považován francouzský přírodovědec Pierre Belon (1517–1564), který se ve spisu *Histoire de la nature des oyseaux, avec leurs descriptions et naïfs portraits, retirez du naturel, écrite en sept livres* (Přírodopis ptáků s jednoduchým vyobrazením podle skutečnosti v sedmi knihách, 1555) jako jeden z prvních zabýval analogií mezi kostrou ptáků a kostrou lidskou.

Právě s anatomii je úzce spojen další rozvoj zejména antropologie fyzické, zatímco rozvíjení antropologie sociální a kulturní je spjato především s objevováním mimoevropských kultur a civilizací, které započalo koncem 15. století. V 16.–17. století byly postupně položeny základy anatomie (Andreas Vesalius [1514–1564]), fyziologie a embryologie (William Harvey [1578–1657]) a biologické taxonomie (Carl Linné [1707–1778]). Hromadění nových poznatků umožnilo, aby se antropologie utvářela jako samostatný vědní obor. V 17. století se objevila úvaha o polygenickém původu lidstva, která zpochybnila biblický výklad jednotného původu. V roce 1655 uveřejnil totiž francouzský právník a volnomyšlenkář Isaac La Peyrère (1596–1676) spis *Systema theologicum ex praeadamitarum hypothesi* (Teologický systém založený na předpokladu, že lidé byli před Adamem), v němž hlásal polygenický původ lidstva. Polygenismus obhajoval na základě citací z *Listu Římanům* od Pavla z Tarsu, listu, který byl zařazen do kánonu Nového zákona. S odvoláním na poznatky misionářů se snažil dokázat, že dědičný hřích a biblická potopa nebyly univerzálními historickými událostmi, ale že se týkaly pouze oblasti osídlené Židy, a že chronologie Starého zákona tudíž postrádá všeobecnou platnost. (Preadamitská teorie Isaaca La Peyrèrea je pokládána za předchůdce rasové ideologie a polygenismu 19. a 20. století.) V téže době se objevila i první známá klasifikace lidských ras založená na biologické odlišnosti. Jejím autorem byl francouzský

lékař, filozof a cestovatel François Bernier (1620–1688), který v roce 1684 vydal pojednání *Nouvelle division de la Terre, par les différentes espèces ou races d'hommes qui l'habitent* (Nové rozdělení Země podle rozmanitosti lidských druhů či ras, jež ji obývají), v němž rozdělil lidstvo do čtyř ras, z nichž první obývá Evropu (bez Laponska), západní Asii včetně Indie, severní Afriku a Ameriku, druhá subsaharskou Afriku, třetí východní Asii a čtvrtá rasa Laponsko. V 18. a na počátku 19. století rozvíjeli antropologii Britové James Burnett (1714–1799) a James Cowles Prichard (1786–1848), Francouzi Georges Louis Leclerc de Buffon (1707–1788), Georges Léopold de Cuvier (1769–1832), Jean Baptiste Pierre Antoine de Monet Lamarck (1744–1829) a Étienne de Saint-Hilaire Geoffroy (1772–1844), Holanďan Petrus Camper (1722–1789), Němec Johann Friedrich Blumenbach (1752–1840) a další. Například Petrus Camper, jeden z průkopníků kranioetrie, navázal na dlouhou antropologickou tradici, která v pozadí přírodní rozmanitosti hledala ideální, esteticky dokonalé typy. Jejimi představiteli byli kromě Platóna a Aristotela renesanční a raně novověcí autoři Pierre Belon de Mans, Gottfried Wilhelm Leibniz, Claude Perrault, Marco Aurelio Severino a Jan Swammerdam. Camperova morfologická teorie, založená na metamorfóze anatomické stavby obratlovců, kterou poprvé prezentoval v přednášce proslovené roku 1778, zaujala Denise Diderota a především Johanna Wolfganga Goetha, v jehož zájmovém spektru byly i biologické disciplíny, například osteologie nebo rostlinná morfologie; Goethe v díle o metamorfóze rostlin (*Versuch die Metamorphose der Pflanzen zu erklären*, 1790) interpretoval v duchu těchto představ rostlinný květ a jeho jednotlivé části jako metamorfované listy a současné rostliny jako transformace prarostliny (*Urpflanze*), variace jednotného principu daného univerzálním morfologickým plánem. Petrus Camper se ve svém studiu kranialní morfologie pokusil na základě měření tzv. faciálního úhlu prokázat, že estetická kvalita a krása je odrazem biologické a mentální nadřazenosti. Camper nicméně zůstal monogenistou a potíral předsudky vůči mimoevropským populacím. Mimořádný význam v této etapě antropologie má však zejména dílo Blumenbachovo, jenž v knize *De generis humani varietate nativa liber* (Kniha o přirozené rozmanitosti lidského rodu, 1775) shromáždil, analyzoval a interpretoval mnoho antropologických faktů. Navrhl například používat pojem „antropologie“ jako označení pro „přírodopis člověka“ a podal základní rasové členění lidstva zahrnující kavkazskou, mongolskou, malajskou, etiopskou a americkou rasu. Rok 1775 bývá proto považován za důležitý mezník ve vývoji novodobé biologické (fyzické) antropologie. Na Blumenbachovo dílo navázal anglický lékař, etnolog a filolog, zakladatel britských etnologických a antropologických věd James Cowles Prichard. Roku 1813 uveřejnil *Researches into the Physical History of Man* (Výzkumy fyzické historie člověka, 1. vydání 1813, 3. vydání 1836–1847, 5 svazků, od 2. vydání vycházelo pod názvem *Researches into the Physical History of Mankind*), spis věnovaný Blumenbachovi, jehož členění lidstva na pět základních ras Prichard převzal. Na rozdíl od Blumenbacha a dalších svých předchůdců prosazoval komplexní zkoumání všech biologických, lingvistických a sociokulturních atributů člověka. Předpokládal například, že keltské jazyky jsou příbuzné jazyky slovanskými a jazyky germánské s pelagickými (řečtinou a latinou) a dohromady vytvářejí čtvrtou větev „asijské“ (tzn. indoevropské) jazykové rodiny. V roce 1843 uveřejnil knihu *The Natural History of Man* (Přírodní historie člověka), ve které hájil jednotný původ lidstva a polemizoval s rasovou teorií. Prichard byl rovněž posledním velkým představitelem tzv. biblické antropologie, což znamenalo, že starozákonní texty bral jako základní autoritu pro porozumění lidské variabilitě.

Kulturní a sociální antropologie

Za mezník pro vznik a utváření sociální a kulturní antropologie, stejně jako etnologie, bývá považován rok 1492, kdy Kryštof Kolumbus doplul do Nového světa. Španělští misionáři a kronikáři, kteří doprovázeli Kolumba a jiné mořeplavce, začali objevovat mimoevropské

kultury; později se k nim připojili britští, francouzští, nizozemští, portugalští a další evropští misionáři a cestovatelé a v průběhu 15. až 18. století shromáždili obrovské množství informací z obou Amerik, Afriky, Asie, Oceánie a dalších oblastí. K nejvýznamnějším z nich patřili: José de Acosta (1539–1600) (*Historia natural y moral de las Indias* [Přírodní a mravní historie zemí indických, latinsky 1589, španělsky 1590]), Pedro Cieza de León (1518[20]–1584) (*Parte primera de la crónica del Perú: que trata la demarcación de sus provincias: la descripción de ellas que trata las fundaciones de las nuevas ciudades, los ritos y costumbres de los indios y otras cosas extrañas dignas de ser sabidas* [První část kroniky Peru, která pojednává o hranicích jeho provincií; jejich popis, který líčí založení nových měst, obyčeje a zvyky indiánů a další věci hodné toho, aby byly známy, 1553]), Gonzalo Fernández de Oviedo (1478–1557) (*Historia general y natural de las Indias* [Obecná a přírodní historie zemí indických]), Diego Landa (1524–1579) (*Relación de las cosas de Yucatán* [Zpráva o věcech na Yucatánu, 1566, tiskem až 1864]), Bartolomé de Las Casas (1474–1566) (*Historia de las Indias* [Dějiny Indií] a *Apologética historia sumaria de estas Indias Occidentales* [Souhrnné obranné dějiny těchto západních Indií]), Bernardino de Sahagún (mezi 1499 a 1500–1590) (*Historia de las cosas del reino de Nueva España* [Obecná historie věcí království Nového Španělska]).

Z hlediska antropologie je v daném údobí nejzávažnější dílo José de Acosty *Historia natural y moral de las Indias*, v němž autor rozlišil tři americké „národní skupiny“ čistě na základě politického uspořádání: monarchii, společenství (řízená radou a přáním většiny) a „barbarské“ kočovné skupiny. Předpokládal, že indiáni jsou potomky asijských populací, které se dostaly do Nového světa po pevninském mostě ležícím na dalekém severu. Acosta na základě důkladného promýšlení všeho, co viděl, dospěl až tak daleko, že ho nikterak neudivovala odlišnost amerických obyvatel, a vyslovil tehdy ojedinělý názor, že se indián od Evropana v podstatě neliší; francouzský historik Pierre Emmanuel Vidal-Naquet (1930–2006) označil Acostu za zakladatele srovnávací antropologie. Obdobně jako Acosta postupoval francouzský misionář Joseph-François Lafitau (1681–1746). Lafitau se například věnoval důkladnému etnografickému studiu irokézských zvyků a příbuzenského systému, jehož výsledkem byl spis *Mœurs des sauvages ameriquains comparées aux mœurs des premiers temps* (Zvyky amerických divochů ve srovnání s mravy raných dob, 1724). Lafitau systematicky poukázal na paralely mezi zvyky Irokézů a kulturou starověkých Řeků a Římanů, čímž se stal jedním ze zakladatelů etnologického a antropologického komparativního přístupu. Na Britských ostrovech položil základy historické a srovnávací antropologie skotský historik William Robertson (1721–1793).

Vznik moderní antropologie

Díky těmto zdrojům byly v průběhu 19. století položeny základy antropologie jako moderní celostní bio-socio-kulturní vědy, spočívající kromě jiného na jedné z nejvýznamnějších teorií moderní biologie, teorii evoluce organismů přirozeným výběrem, kterou vytvořil anglický přírodovědec, biolog a geolog Charles Robert Darwin (1809–1882) a zakladatel zoogeografie Alfred Russel Wallace (1823–1913). Evoluční teorie byla jednou z nejvýznamnějších teorií moderní biologie a stala se mimořádným podnětem pro rozvoj antropologie a jejích subdisciplín: biologické antropologie (zkoumající vznik a vývoj rodu *Homo*, jeho biologickou variabilitu, podobnosti a rozdíly ve vztahu k ostatním biologickým druhům, zejména našim nejbližším příbuzným – primátům), paleoantropologie (zabývající se studiem zákonitostí antropogeneze, morfologie a funkcí lidského těla v procesu fylogeneze a problematikou variability rodu *Homo*), historické antropologie (zaměřené na studium morfologie a variability lidského těla na podkladě kosterních pozůstatků z historických období) i sociální a kulturní antropologie (zabývající sesociokulturními systémy a jejich fungováním).

Ve druhé polovině 19. století získala antropologie důležitý metodologický nástroj v podobě antropometrie a osteometrie (soubor technik měření lidského těla a jeho částí exaktními měřicími přístroji), kterou založili švédský anatom Anders Adolf Retzius (1796–1860) a francouzský lékař Pierre Paul Broca (1824–1880), ale ještě předtím rozpracoval metody měření některých tělesných znaků člověka německý přírodovědec a lékař Johann Sigismund Elsholtz (1623–1688). Následující výzkumy, zejména studium problematiky antropogeneze (proces vzniku, vývoje a utváření člověka jako biologické a sociokulturní bytosti v průběhu fylogeneze rodu *Homo* a jeho živočišných předků), opírající se o antropometrii a osteometrii, a studium zkoumání mechanismů biologické a kulturní evoluce a adaptace výrazně stimulovaly nejen další rozvoj antropologie jako přírodní vědy, ale také přispěly k rozšíření jejího výzkumného zaměření o sociokulturní dimenzi. V roce 1856 byly v Neanderově údolí v Německu objeveny pozůstatky klasického neandertálce, prvního zástupce specializované formy archaických populací v Eurasii, který byl později nazván *Homo neanderthalensis*. Následoval objev pozůstatků *Homo erectus*, který představoval klasický druh archaických lidí, rozšířený zejména v Asii (starší názvy: *Pithecanthropus erectus*, *Sinanthropus pekinensis*), vymezený na základě nálezů z Jávy (po roce 1891), Číny (od 20. let 20. století) a Afriky.

Tyto a další objevy a výzkumy vyústily ve druhé polovině 19. století ve Velké Británii a Spojených státech amerických k ustavení široce koncipované antropologie (přírodní vědy propojené s etnologií, etnografií, archeologií a lingvistikou) zkoumající člověka nejen jako biologickou bytost, ale také jako tvůrce a produkt kultury. V kontinentální Evropě v té době i nadále převládala antropologie v podobě přírodní vědy zabývající se studiem morfologie a fyziologie lidského těla a jeho variability.

Prvním velkým paradigmatem antropologie se stal ve druhé polovině 19. století evolucionismus, jenž byl sice založen na biologické inspiraci, avšak na linii vedoucí spíše k Jeanu-Baptistovi de Lamarckovi (1744–1829) (lamarckismus) než k Charlesi Darwinovi. Představitelé evolucionistické antropologie, etnografie a etnologie (Johann Jacob Bachofen, James George Frazer, John Lubbock, Henry James Sumner Maine, Lewis Henry Morgan, Edward Burnett Tylor aj.) se zabývali především rekonstrukcí univerzálních stadií dějin kultury lidstva a studiem vzniku a vývoje nejrůznějších forem materiální a duchovní kultury (například jeden z nejvýznamnějších představitelů evolucionismu americký etnolog Lewis Henry Morgan rozlišil v dějinách lidské společnosti sedm stadií od nižšího stupně divoštství až po civilizaci). Pro konstituování moderní antropologie má zásadní význam práce Edwarda Burnetta Tylora *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom* (Primitivní kultura: Výzkumy vývoje mytologie, filozofie, náboženství, umění a zvyků, 1871), v níž na nesmírně rozsáhlém a pečlivě vybraném materiálu pojednává o otázkách náboženství, poznání, magie a mýtu v primitivních společnostech. V této knize Tylor podal první formální vymezení antropologického pojetí kultury („kultura nebo civilizace [...] je komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a obyčeje, jež si člověk osvojil jako člen společnosti“). V Anglii a ve Francii toto vymezení pojmu kultura narazilo zpočátku na určitý odpor, ve Spojených státech amerických se však stalo základem nové vědní disciplíny – kulturní antropologie. Od roku 1896 Tylor prosazoval svoji koncepci antropologie jako integrálního studia člověka a kultury na základě výzkumů archeologie, historie a jazykovědy na akademické půdě, a to na Oxfordské univerzitě, kde vybudoval základy první katedry antropologie na světě. Evolucionisté jako první rozpracovali globální antropologické pojetí kultury, a položili tak základy systematického studia sociokulturních jevů.

Další období antropologických výzkumů člověka a kultury, které je charakteristické především kritickou reakcí na teorii a metody evolucionismu, vstoupilo do dějin antropologie jako etapa difuzionismu. Do centra zájmu antropologů se dostalo empirické studium mecha-

nismů šíření kulturních prvků a migrace etnických systémů v prostoru. Difuzionismus v antropologii a etnografii reprezentovali v prvních desetiletích 20. století představitelé německo-rakouské školy kulturních okruhů (Bernhard Ankermann, Robert Fritz Graebner, Wilhelm Schmidt aj., v mnohém navazující na dílo Philippa Wilhelma Adolfa Bastiana), britské heliotické školy (William James Perry, William Henry Robert Rivers, Grafton Elliot Smith aj.) a amerického difuzionismu a historického partikularismu (Franz Boas, Robert Harry Lowie, Clark David Wissler aj.).

Následující vývoj sociální a kulturní antropologie byl určován hlavně empirickými výzkumy, koncepcemi a teoriemi americké a britské antropologické školy, zaměřující se zvláště na uzavřené pospolitosti takzvaných přírodních národů; v tomto pojetí se jejich výzkumné pole do značné míry překrývá s etnologií. (Někdy bývají jako samostatné větve oddělovány antropologie kulturní [zejména v USA; zde se tradičně zdůrazňují kulturní entity – soubor norem, vzorců chování] a antropologie sociální [zejména ve Velké Británii; zde se tradičně zdůrazňují sociální entity – vztahy, persistence].) V současné antropologii se tato historicky vzniklá a spíše umělá podvojnost již tolik nezdůrazňuje, protože není možné dosáhnout zřetelného metodologického rozlišení mezi oběma směry.

Toto období je významné zejména pro konstituování moderní americké kulturní antropologie, která se především díky Franzi Boasovi a jeho žákům zformovala jako syntetická věda o kultuře. Překonání difuzionismu v americké kulturní antropologii souvisí se vznikem systémových teorií kultury, které byly ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století vypracovány představiteli amerických škol konfiguracionismu (Ruth Benedictová, Clyde Kluckhohn, Alfred Louis Kroeber, Morris Edward Opler) a osobnosti a kultury (Cora Alice DuBoisová, Abram Kardiner, Ralph Linton, Margaret Meadová aj.).

V britské antropologii přispěli ke zkoumání kultury na systémové úrovni velkou měrou zakladatelé klasického funkcionalismu (Bronisław Malinowski, Alfred Reginald Radcliffe-Brown). Předmětem zájmu antropologů se v této době stal výzkum kulturních prvků z hlediska jejich významu pro uchování celistvosti sociokulturních systémů. Přes řadu podobností se americká varianta systémových výzkumů kultury liší od evropského funkcionalismu. Pro americkou kulturní antropologii bylo typické etnopsychologické zaměření, orientace na problematiku formování osobnosti v procesu socializace a enkulturace a důraz na studium kulturních vzorů v synchronní a diachronní perspektivě. Představitelé britského funkcionalismu považovali tyto otázky za druhotné a kladli důraz na analýzu struktury a funkcí sociokulturních systémů, především v synchronní perspektivě.

V českých zemích vzniká antropologie v průběhu 19. století a podobně jako ve Spojených státech amerických je úzce propojena s archeologií, etnografií a lingvistikou. Institucionálně – v rámci vysokoškolských kateder na Univerzitě Karlově v Praze a na Masarykově univerzitě v Brně – byla ukotvena v 10. a 20. letech 20. století; k zakladatelským osobnostem patří Jan Evangelista Purkyně (1787–1869), Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), Jindřich Matiegka (1862–1941), Lubor Niederle (1865–1944), Aleš Hrdlička (1869–1943), Vojtěch Suk (1879–1967) aj.; na Moravě se o antropologii zasloužili Jindřich Wankel (1821–1897), Martin Kříž (1841–1916), Karel Jaroslav Maška (1851–1916), Jan Knies (1860–1937), Inocenc Ladislav Červinka (1869–1952), Karel Absolon (1887–1960) aj., zejména díky antropologicko-archeologickým výzkumům paleolitických i mladších pravěkých lokalit, jež znamenaly světový ohlas (Býčí skála, Dolní Věstonice, Pekárna, Předmostí aj.).

Po druhé světové válce se hranice, které oddělovaly americkou kulturní antropologii, britskou sociální antropologii a evropskou kontinentální antropologii, etnologií a etnografií, značně uvolnily. V antropologických výzkumech člověka a kultury se sice zpočátku udržoval vliv funkcionalismu a strukturálního funkcionalismu, ale v průběhu 60. let byl další vývoj antropologického myšlení výrazně utvářen již také strukturalismem, fenomenologií a hermeneutikou.

Vzájemné ovlivnění evropské a americké antropologie vedlo ke sblížení výzkumných přístupů, modernizaci antropologických metod a technik a snahám o využití koncepcí vypracovaných v jiných vědních disciplínách. Zvláště výrazně se tento trend projevil ve francouzské strukturální antropologii, zejména v dílech Clauda Lévi-Strausse, který ve svých výzkumech kultury originálním způsobem využil metody lingvistiky i matematiky.

V určité opozici k ahistorickému strukturalismu se v 60. letech 20. století rozvíjí neoevolucionistická antropologie (Julian Haynes Steward, Leslie Alvin White aj.), jejímž charakteristickým rysem byla snaha rozšířit strukturální a funkcionální explanaci o historickou perspektivu.

V současné době můžeme v sociální a kulturní antropologii sledovat tři základní směry antropologického myšlení:

První směr je přímo spjat s metodologickými východisky neoevolucionismu a rozvíjí široké, globální pojetí kultury jako specificky lidského, negenetického, adaptačního mechanismu. Typickými reprezentanty tohoto trendu jsou školy kulturní ekologie (Julian Haynes Steward), kulturního materialismu (Marvin Harris), nové archeologie (Lewis Roberts Binford) a analytické archeologie (David Leonard Clarke).

Druhý směr reprezentuje řada teorií, které redukuje kulturu na ideový, znakový systém. Kultura je zde považována za soubor specificky organizovaných a kolektivně sdílených znalostí, symbolů, významů, sociokulturních regulativů, kulturních kódů a pravidel, které si člověk osvojil jako člen určité společnosti. Tato výzkumná linie je rozvíjena zejména v rámci směrů kognitivní antropologie (Ward Hunt Goodenough), symbolické antropologie (Clifford Geertz), etnosémantiky a etnovědy.

Třetí směr je spjat s postmoderní antropologií, která vychází z názoru, že evropská, popřípadě euroamerická kultura budovaná na anticko-křesťanských základech byla dosud příliš soustředěna na sebe, takže nebyla schopna a ani ochotna považovat jiné alternativní kultury (to znamená kultury africké, jihoamerické a orientální, které jsou nejednou založeny na jiných principech) za zcela rovnoprávné a rovnocenné. Postmoderní antropologie z tohoto hlediska kriticky přehodnocuje metody, témata a autoritu tradiční pozitivisticky orientované sociální a kulturní antropologie, odvrací se od všeobjímajících teorií a paradigmat (jakými byly například difuzionismus nebo funkcionalismus) k alternativním interpretacím, reflexivitě, pluralitě přístupů a experimentálním antropologickým textům.

Současná sociální a kulturní antropologie představuje empiricko-teoretickou vědu, která na základě mezikulturních srovnávacích výzkumů usiluje o systémovou analýzu sociokulturních systémů v prostoru a čase. V důsledku odlišné tradice výzkumů člověka, společnosti a kultury v Evropě a Americe je však pojem antropologie i nadále používán nejednotně a vystupuje v několika významech. Pro většinu prací amerických a britských antropologů je typické pojetí antropologie jako komparativní, systémově orientované vědy zabývající se studiem člověka jako člena určité kultury v syntetické perspektivě fyzické a kulturní (sociální) antropologie. V kontinentální Evropě dosud v řadě zemí převládá pojetí antropologie jako přírodní vědy primárně zkoumající morfologii a variabilitu lidského těla. I zde se však setkáváme s širokým pojetím antropologie jako bio-socio-kulturní vědy i s pokusy spojit klasické antropologické disciplíny (fyzickou antropologii, etnografii, etnologii) s filozofickým studiem podstaty člověka.

Paleoantropologie

Linii fyzické/biologické antropologie (s přesahy do antropologie sociální a kulturní) rozpracovali a obohatili na základě nových výzkumů ve 20. století zejména tito vědci: britský antropolog Raymond Arthur Dart (1893–1988) v letech 1924 až 1925 popsal nález lebky z jihoafrické lokality Taung jako údajný spojovací či chybějící článek (*missing link*) ve vývoji člověka a označil jej názvem *Australopithecus africanus* (tato identifikace byla později zpo-

chybněna). Australopitéky považoval za uživatele i výrobce prvních nástrojů a kromě kamených artefaktů jim přisoudil také takzvanou osteodontokeratickou industrii (domnělé nástroje z kostí, zubů a parohů). Při formulování dnes již překonané teorie osteodontokeratické kultury byl významně ovlivněn teoriemi etologa Konrada Lorenze o vrozené lidské agresivitě. Britský paleoantropolog a archeolog Louis Seymour Bazett Leakey (1903–1972) od 30. let 20. století hledal a zkoumal primáty, zvláště homininy. Organizoval výzkumy miocenních lidoopů v oblasti jezera Ukerewe (tehdejší Viktoriino jezero), kde byla objevena řada fosilních lidoopů: pozůstatky druhu *Proconsul africanus* (objev učinila jeho žena – antropoložka a archeoložka Mary Leakeyová). V padesátých letech minulého století zahájili manželé Leakeyovi výzkumy v Olduvaické roklí (Olduvai Gorge) v Tanzanii. První významný nález – *Australopithecus (Zinjanthropus) boisei* – byl učiněn v roce 1959. V roce 1964 popsal Leakey spolu s Johnem Napierem a Phillipem Tobiasem nový lidský druh *Homo habilis*, což byla mimořádná událost, která přispěla ke vzniku moderní paleoantropologie. Jedním z nejvýznamnějších spolupracovníků Louise Leakeyho byl jihoafrický paleoantropolog, anatom a genetik Phillip Valentine Tobias (narozen 1925), který vedl několik projektů zaměřených na výzkum fosilních homininů v jižní Africe. Specializuje se na studium evoluce mozku, evoluci raných homininů a zvláště na problematiku *Homo habilis*. Již zmíněná britská antropoložka a archeoložka Mary Douglas Nicol Leakeyová (1913–1996) proslula výzkumy v Olduvai Gorge a Laetoli v Tanzanii. Kromě lebky miocenního lidoopa druhu *Proconsul africanus* objevila v roce 1959 prvního východoafrického robustního australopitéka. Během výzkumů v Laetoli, které zahájila v roce 1974, nalezla v roce 1978 řadu stop australopitéků, které studovala spolu s Timothyem Whitem. Britský paleoantropolog Richard Erskine Leakey (narozen 1944), syn Louise Leakeyho a Mary Leakeyové, organizoval od roku 1968 expedice do oblasti jezera Turkana (tehdy Rudolfova jezera). Jeho tým objevil stovky fosilizovaných ostatků homininů, australopitéků i raných zástupců rodu *Homo*. Mezi jeho nejznámější nálezy patří KNM-ER 1470 (1972 – lebka *Homo rudolfensis*), KNM-ER 3733 (1975 – lebka *Homo ergaster*), KNM-WT 15000 (1984 – *Turkana Boy*, někdy též *Nariokotome Boy*, skelet nedospělého jedince *Homo ergaster*) a KNM-WT 17000 (1985 – *Black Skull* – lebka australopitéka *Australopithecus aethiopicus*). Na práci britských antropologů navázala generace francouzských a amerických badatelů. Francouzský paleontolog a paleoantropolog Yves Coppens (narozen 1934) pracoval hlavně v Čadu a Etiopii. Inicioval výzkumy v Etiopii na lokalitě Omo, která byla počátečním katalyzátorem současných rozsáhlých a velmi plodných paleoantropologických výzkumů v Etiopii, spoluorganizoval také první expedici na světoznámou lokalitu Afar, kde později výzkum převzali američtí a etiopští paleoantropologové. Vychoval celou řadu francouzských paleontologů a paleoantropologů, mezi nejznámější patří Brigitte Senutová a Martin Pickford. Francouzský archeolog a paleoantropolog Henry de Lumley (narozen 1934) prozkoumal řadu francouzských archeologických nalezišť souvisejících s otázkami vzniku člověka a s nejstaršími obdobími jeho vývoje, z nichž mají světový význam zejména lokality Arago u Tautavelu (bohaté nálezy kamenných nástrojů a lidských kosterních pozůstatků – nejstarší patřily do doby před více než 450 000 lety), Terra Amata (stáří zhruba 400 000 let) a Lazaret (stáří asi 150 000 let) na území dnešního města Nice, odkud pocházejí doklady počátků obydlí. Americký biolog a paleoantropolog Donald Carl Johanson (narozen 1943), objevitel kostry australopitéka proslavené jako *Lucy*, se specializuje na studium raných homininů, zejména pak na archaické australopitéky. Na lokalitě Afar v Etiopii pracuje již od sedmdesátých let minulého století. Spolupracoval s Timothyem Whitem, s nímž vyhotovil taxonomický popis druhu *Australopithecus afarensis*. V roce 1981 založil Institute of Human Origins při University of California (Berkeley, USA), který byl v roce 1997 přemístěn z Berkeley do Arizony (Arizona State University). Americký paleoantropolog Timothy D. White (narozen 1950) pracoval řadu let v etiopském Afaru v týmu Donalda Johansona, později spolupracoval s Mary Le-

akeyovou a zpracovával stopy australopitéků z Laetoli. V roce 1994 publikoval historický nález druhu *Ardipithecus ramidus*, který jeho americko-etioopský tým objevil na lokalitě Aramis v centrální Etiopii. Na základě těchto a dalších nálezů v Africe, v Asii (Dmanisi, Šanidar, Tabun), v Austrálii (Mungo) a v Evropě (Atapuerca, Boxgrove) vytvořili nejnovější teorie vzniku anatomicky moderního člověka paleoantropologové Christopher B. Stringer (narozen 1947), Ian Tattersall (narozen 1945), Alan G. Thorne (narozen 1939), Erik Trinkaus (narozen 1948), Milford H. Wolpoff (narozen 1942) a další.

Současná antropologie

V oblasti „živého člověka a jeho vývoje“ se světová biologická a sociokulturní antropologie v průběhu 20. a na počátku 21. století soustředila zejména na tyto otázky: člověk – adaptace na chlad, člověk – adaptace na velkou nadmořskou výšku, člověk – adaptace na vlhké a suché teplo, člověk – adaptace na výživu rozdílného druhu a složení, člověk – adaptivní vlastnosti kůže, člověk – biotyp, člověk – čelisti, zuby a sklovina, člověk – duševní schopnosti a jejich rozdíly, člověk – fyziologická a evoluční adaptace, člověk – genetická příbuznost lidských populací, člověk – hierarchická organizace nervové soustavy, člověk – krevní skupiny, člověk – morfogeneze (morfogenetické pole), člověk – mozek, vnímání, spánek a sny, jazyk a řeč, paměť a učení, tvořivé myšlení, člověk – osa lidského těla a stavební plán obratlovců – čtvernožců, člověk – pletenec pánevní, jeho přestavba ve vztahu k bipednímu pohybu a reprodukci: evoluční jizvy, člověk – pohybový aparát a neurohumorální regulace, člověk – principy řízení živých organismů, člověk – proměnlivost fyzických, fyziologických a behaviorálních struktur, člověk – proměny ve stavbě lebky, člověk – přestavba končetin, člověk – psychologická typologie, člověk – psychosomatická typologie, člověk – „rasy“ a rasové mýty, člověk – ruce, člověk – růst a vývoj těla, člověk – sex (pohlaví), člověk – somatotyp, člověk – temperament, člověk – typologie osobnosti, člověk – vertikalizace (páteř člověka, vertikalizace a bipedie jako klíč k hominizaci), člověk – vnímání okolního světa, člověk – vývoj lidských populací.

Z širší perspektivy filozoficko-přírodovědné obohatili současnou antropologii švýcarský zoolog, antropolog a myslitel Adolf Portmann (1897–1982), rakouský zoolog a ornitolog, jeden ze zakladatelů moderní etologie Konrad Lorenz (1903–1989), rakouský biolog a specialista na etologii člověka Irenäus Eibl-Eibesfeldt (narozen 1928), americký zoolog a zakladatel sociobiologie Edward Osborne Wilson (narozen 1929) a další.

V průběhu 20. století, zejména v jeho druhé polovině, se obecná antropologie obohatila o mnoho nových metod, souvisejících zejména s rozvojem evoluční a molekulární biologie a postmoderního pojetí člověka (viz metody fyzické antropologie, metody sociokulturní antropologie, výzkum, antropologický terénní).

Nejrozpracovanější variantu antropologie jako komplexní a integrální disciplíny dnes představuje zejména anglosaský model antropologie, jenž zahrnuje nesmírně diferencovaný komplex speciálních věd a přístupů, které je možno dále klasifikovat podle subdisciplín biologické (fyzické), sociální a kulturní antropologie, podle hlavních tematických oblastí antropologických výzkumů, podle jednotlivých škol a směrů i funkcí, které antropologie plní.

Česká antropologie

Česká antropologie zmíněné celostní pojetí reflektovala a v období mezi dvěma světovými válkami se zejména díky dílu Karla Absolona, Aleše Hrdličky, Jindřicha Matiegky, Vojtěcha Suka a dalších osobností prosadila i v mezinárodním měřítku.

Slibný rozvoj české antropologie byl však poté přerušeno, a to vlastně nadvakrát. Nejprve k tomu došlo za německé okupace českých zemí (1939–1945), kdy dominovala německá rasistická antropologie (antropologie, nacistická). Česká antropologie ještě předtím reagovala

protirasistickým sborníkem *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování* (1934) a například Vojtěch Suk, autor publikace *Divoši ve střední Evropě: Mythus rasistů o nás. Napsal Homo ferus, příslušník středoevropských divochů* (německé vydání: *Die Wilden Mitteleuropas: Der Mythus der Rassen. Von Homo Ferus, einem der Wilden Mitteleuropas*) (1938), byl okupační správou pronásledován. Za komunistické vlády (1948–1989) byla integrální bio-socio-kulturní antropologie zatlačována především proto, že poukazovala na existenci entit a problémů, které nevyhovovaly základním axiomům tzv. vědeckého komunismu a historického materialismu a od počátku 50. do konce 80. let minulého století „přežívala“ převážně jen v redukované a z pohledu moci neškodné „unidisciplinární“ podobě fyzické antropologie.

Teprve po listopadu 1989 nastalo období dynamického a extenzivního rozvoje antropologie a příbuzných věd, které se snažily překonat čtyřicet let izolace od světových trendů, stagnace a ideologických deformací způsobených totalitním režimem. Charakteristickým projevem polistopadového období bylo spontánní a občas nesystematické přejímání západních podnětů, které nebyly vždy kompatibilní s tradiční institucionální základnou a klasifikací naší vědy. Bylo to patrné zejména ve vědách o člověku, kde se v uplynulém desetiletí v českém akademickém prostředí kromě tradiční biologické antropologie, etnologie a etnografie prosadily sociální a kulturní antropologie a obecná antropologie v podobě samostatných bakalářských, magisterských, doktorských studijních oborů a historická, filozofická, politická a aplikovaná antropologie aj. ve formě dílčích specializací. Tato diverzifikace na jedné straně přinesla nové inspirativní ideje a impulzy a jednoznačně přispěla k zvýšení kvality, obohacení a opětovnému začlenění českých věd o člověku do mezinárodního kontextu, na straně druhé však vystavila české akademické společenství nebezpečí partikularismu a omezení vzájemné odborné komunikace.

Prosazující se interdisciplinární pojetí antropologie vychází z evidentního faktu, že člověk (jako předmět antropologie) je bytostí danou interaktivními entitami biologickými, sociálními a kulturními, a že je proto třeba jej studovat celostně. Interdisciplinární pojetí antropologie je rovněž produktivnější pedagogicky a sociálně (mnohem širší uplatnění absolventů) i vědecky (monodisciplinární/unilineární antropologie [ať už v samostatné linii biologické nebo kulturní či sociální] nemůže postihnout zmíněné entity v jejich interaktivnosti) a odpovídá moderním trendům světové antropologie.

Toto interdisciplinární pojetí by se podle našeho názoru mělo odrazit rovněž v systému posuzování antropologie a příbuzných disciplín při akreditaci studijních programů (Bc., Mgr., Ph.D.) i v rámci habilitačních a profesorských řízení a klasifikací kmenových oborů vzdělávání. Předpokládáme, že v blízké budoucnosti by optimálním řešením byla institucionalizace antropologických věd v České republice, jejich zahrnutí v rámci klasifikace kmenových oborů vzdělávání (KKOV) do jednotného studijního programu, a to jak v jejich biologické, tak sociokulturní a historické dimenzi.

Na zmíněném půdorysu celostní antropologie jako bio-socio-kulturní vědy se snaží antropologii v českém prostředí rozvíjet zejména Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, Katedra obecné antropologie-integrálního studia člověka Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze a Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Zde je antropologie chápána jako interdisciplinární věda, která zkoumá biologické, sociální a kulturní struktury v celém kontinuu jejich vývoje i možného budoucího směřování. Biologické, sociální a kulturní aspekty tvoří totiž provázaný systém se zpětnými vazbami; řečeno jinými slovy: lidské bytí a chování má nejen svůj přírodní aspekt, ale i aspekt kulturněhistorický, neboť podstatná složka lidské „přirozenosti“ se utváří až během enkulturace a socializace. Antropologie v tomto pojetí studuje lidský rod (*Homo*) a jeho dosud známé druhy *Homo habilis*, *Homo erectus*, *Homo sapiens*. Zaměřuje se nejen na člověka jako jednotlivce, ale všímá si i jeho

četných seskupení (etnické skupiny, populace) a zahrnuje do svých výzkumů též celé lidstvo. Antropologie je tedy věda celostní (interdisciplinární), sociokulturní i biologická, integrující výzkumy a poznatky přírodních a společenských věd. Pomocí provázanosti a syntézy obou pohledů se pokouší vysvětlit celistvost lidských bytostí a lidskou zkušenost z hlediska biologického a sociokulturního ve všech časových údobích a na všech místech, kde probíhal vývoj našich předků. Zkoumá naše předky (homininy) a nejbližší příbuzné lidoopy, zkoumá prostředí, v němž náš vývoj probíhal, a zároveň se studiem chování pokouší odhadnout naše budoucí konání v ekosystému Země. Při výzkumu raných etap se opírá zvláště o archeologickou antropologii, etnologii, lingvistiku, později pak o historii, sociologii a filozofickou antropologii, která v současné době studuje zejména problém lidské svobody, vztah mezi člověkem a přírodou, problematiku transkulturní komunikace mezi různými národy a civilizacemi v postmoderní době, význam jedinečnosti lidské osoby. Současná antropologie reaguje rovněž na převratné technologické změny a zabývá se studiem člověka a proměnami lidské existence v kontextu moderních počítačových, informačních a komunikačních technologií (kyberantropologie). Toto pojetí se více přibližuje přirozenému světu a rozšiřuje možnosti aplikace výsledků výzkumu zejména v oblasti aplikované antropologie.

Literatura:

Malina, J. a kol. (2011): Encyklopedie antropologie, 2. Vydání. Masarykova univerzita, Brno.

Dějiny antropologického myšlení (B11221 Ekonomická a politická antropologie)

podzim 2012

Fyzická (biologická) antropologie

Paleoantropologie

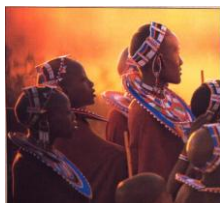
Molekulární antropologie

Archeologie

ANTROPOLOGIE

Ekologie člověka

Kulturní antropologie

Sociální antropologie

Lingvistická antropologie